

JOSEP MARTÍ

EL NACIONALISME COM A FENOMEN ETNICITARI¹

Georg Elwert, en un article sociològic sobre nacionalisme i etnicitat publicat l'any 1989, formulà quatre paradoxes difícils d'explicar, segons ell, que caracteritzen el fenomen del nacionalisme avui plenament vigent²:

1. El fet que Marx i Engels anunciessin tot un segle de lluites de classe, així com la propera fi de les pugnes d'alliberament nacional i per tant del nacionalisme. En lloc d'això, però, el que hem tingut i continuem tenint són sagnants conflictes entre grup ètnics.

2. El fet de la sempre creixent interdependència econòmica i social a nivell planetari dels estats. Actualment hom parla del fenomen de *mundialització*. Malgrat això, sembla que la necessitat de la diferenciació ètnica i nacional no ha desaparegut.

3. El fet que malgrat que les nacions com estructures socials siguin joves, el nacionalisme postuli el contrari.

4. La falta de grans teòrics del nacionalisme, tot i que el fenomen mostra una innegable força política.

Les contradiccions que impliquen aquestes paradoxes formulades per Georg Elwert perden no obstant bona part de la seva força si des d'una perspectiva antropològica intentem entendre el nacionalisme a través de la seva base constituent: l'etnicitat. En quant que el nacionalisme no és sinó la manifestació de l'etnicitat en el marc del registre polític, podria ésser considerat senzillament com el seu epifenomen, tot i que cal no oblidar, però, que aquesta expressió política també pot arribar a influenciar el fenomen bàsic de l'etnicitat. De fet, la situació que reflecteixen les paradoxes suara esmentades, és en molts dels seus aspectes, perfectament coherent amb la natura del fenomen de l'etnicitat.

Ja ha estat dit en força ocasions que el marxisme no va saber entendre la problemàtica del nacionalisme. La idea típica del marxisme tradicional de relacionar causalment el nacionalisme amb la burgesia industrial ascendent és summament reduccionista, i la fallida de les seves prediccions sobre el caràcter passatger dels conflictes de tipus nacionalista rau precisament en la visió equivocada que tenien els seus teòrics del fenomen. Però no foren solament Marx i Engels els que

anunciaven la propera fi del nacionalisme. Aquest també és el cas d'altres pensadors de la talla de Durkheim o Max Weber. Precisament l'error del modernisme que pronosticava la desaparició de les identitats ètniques rau en no haver sabut veure el component fortament subjectiu i relacional de l'etnicitat; a no tenir en compte que continguts ètnics i identitat ètnica són dues magnituds que no a la força han d'ésser proporcionals, car el fet que un grup ètnic vagi perdent a través del temps elements culturals diferenciadors en relació als grups que l'envolten, no pressuposa automàticament que s'hagi d'afeblir la seva consciència etnicitària. Ni la uniformització cultural, ni la integració estructural no impliquen el rebuig a la idea de la diferència.

L'etnicitat es basa en la diferència, però no en la diferència resultant d'elements fàcilment objectivables sinó en la percepció social de l'alteritat. En definitiva, la raó de l'existència d'aquest fenomen no s'explica bàsicament per la mera diferenciació cultural, sinó per les funcions psicològiques i socials que exerceix. L'etnicitat constitueix un marc de referència i d'identificació per a l'individu, de la mateixa manera que altres institucions culturals com la família o la religió. Mitjançant la construcció simbòlica de la realitat, a partir del mite de l'origen comú i de la unitat del destí, l'etnicitat constitueix un poderós element d'articulació social en quant que cohesiona i genera llaços de solidaritat, una articulació tant més necessària com més estratificada i complexa sigui la societat.

La importància de la problemàtica de la identitat de l'ésser humà ja va ser destacada per l'antropòloga alemanya Ina-Maria Greverus:

“Das Phänomen der menschlichen Identität, ihr Entstehen, ihre bestimmenden Faktoren, ihr Wandel und ihr Verlust ist in der Gegenwart zu einem zentralen Thema der Humanwissenschaften geworden”³.

Identitat significa un jo definit dins d'una realitat social. La persona pot tenir una gran varietat d'identitats i rols que es construeixen en base a les idees de gènere, família, classe, casta, religió, territori, etc., i evidentment també etnicitat. Algunes categories com gènere, família o casta tenen una important base biològica, tot i que naturalment no s'hagi de sobrevalorar aquest component. La categoria de territori es basa en el fet objectiu d'habitar en un espai físic determinat; la de classe es basa en la distribució de riquesa i control dels mitjans de producció. Altres categories com la religió i l'etnicitat es corresponen a una realitat simbòlica molt més acusada. L'etnicitat constitueix una de les categories identitàries més importants per a la persona. Té l'aparença d'ésser un factor primari en la identitat de grup i per això és també un factor pri-

mari de solidaritat i fidelitat de les persones amb el grup⁴. Precisament, la natura pregonament simbòlica de les identitats religiosa i ètnica facilita el seu mutu entrelligament i la seva influència recíproca, i no té doncs res d'estrany que hom hagi pogut anomenar metafòricament el nacionalisme *El Déu de la modernitat*⁵. Tenir en compte les realitats identitàries resulta francament imprescindible per comprendre la història humana, i una d'aquestes realitats que no podem pas ignorar és precisament la dels processos ètnics.

El sentit d'identitat ètnica és un mitjà més per situar i orientar la persona en el seu espai vital mitjançant el prisma de la personalitat col·lectiva. Els grups ètnics són categories d'identitat i adscripció que tenen la característica d'organitzar la interacció entre les persones⁶. Però l'ètnicitat, com a procés, és també conseqüència d'aquesta interacció⁷. Per això cal considerar els grups ètnics com formes d'organització social⁸. Al nacionalisme, entès com un fenomen secundari basat en l'ètnicitat com a fenomen primari, se li haurà de donar, doncs, molta més importància que la que li atorgaven els pensadors modernistes. I qualsevol discurs actual sobre el nacionalisme no pot obviar el coneixement antropològic sobre el fenomen de l'ètnicitat. Tots estem d'acord en què el nacionalisme constitueix un fenomen històric. Dificilment podem parlar de nacionalisme per a les dates anteriors a la revolució francesa. Però seria totalment impossible acotar cronològicament l'aparició del sentiment de l'ètnicitat. A l'ètnicitat, com a element identitari capaç d'organitzar la interacció entre les persones no li coneixem la data de naixença. D'aquí que, tot i que les nacions com estructures socials siguin joves, el nacionalisme es cregui en el dret de buscar la seva justificació social en èpoques molt més pretèrites. Per això podem afirmar, també, que els nacionalismes moderns de l'Europa occidental són recreacions de realitats medievals⁹ que al capdevall es basen en el sentiment d'ètnicitat.

El nacionalisme, com a fenomen secundari i ideològic, no és sinó l'apropiació del sentiment ètnic configurat segons els seus propis interessos. Mentre que el nacionalisme apareix com un sentiment de lleialtat ben definit vers una comunitat imaginària, l'ètnicitat es caracteritza, però, per la seva acusada mal·leabilitat. L'ètnicitat, tal com ha deixat ben clar la visió situacionista de l'antropologia, mostra una certa variabilitat depenent de diferents contextos socials i de diferents nivells d'organització social. Fou John N. Paden qui començà a parlar de situació social i ètnicitat en un estudi sobre categoritzacions ètniques a l'Àfrica urbana: "situational ethnicity is premised on the observation that particular contexts may determine which of a person's communal identities or loyalties are appropriate at a point in time"¹⁰. Tot

això ens porta a la convicció que no es pot considerar mai l'etnicitat com a quelcom definitiu, sinó com a un fenomen que demana sempre una negociació i ratificació constants, a més de posseir una natura política, és a dir no exclusivista quant a sentiments de pertinença, que el nacionalisme anul·la per tal de reduir el sentiment a un únic punt de referència¹¹. El sentiment etnicitari posseeix un fort component irracional i d'emotivitat, i, a més, la seva força com a univers simbòlic té molt a veure amb la imprecisió pròpia de tot univers d'aquestes característiques: "Symbols are effective because they are imprecise"¹². Potser és aquesta una de les raons per l'absència de grans teòrics del nacionalisme a la qual al·ludia Georg Elwert.

Tot nacionalisme s'ha de basar en un sentiment d'etnicitat, però això no vol dir que tot sentiment d'etnicitat hagi de convertir-se en un nacionalisme. Analíticament, podem distingir dues maneres diferents de manifestar-se l'etnicitat: la instrumental i l'expressiva. En el primer cas, estariem parlant de la instrumentalització a nivell social d'aquest sentiment bàsic, fet que desemboca fàcilment en el nacionalisme. En el segon cas, seria una manifestació que tendeix més a satisfer necessitats psicològiques de tall individual. Quan el vessant instrumental de l'etnicitat és dèbil o inexistent és quan en la terminologia de Herbert J. Gans podem parlar d'*etnicitat simbòlica*¹³. En el cas de l'*etnicitat simbòlica*, la consciència de pertinença a un grup determinat és més de natura clarament volicional que no pas l'expressió real d'una manera de viure particularitzada. La principal característica d'aquest tipus d'etnicitat és que té un valor operatiu francament feble. L'individu s'interessa per conservar el sentiment de pertinença ètnica, però no per participar plenament dels condicionants que implica aquesta pertinença. El tret de situacionalitat propi de l'etnicitat -és a dir, l'etnicitat com a conseqüència del contrast- rep en l'*etnicitat simbòlica* una doble articulació: ja no és tan sols producte directe de les relacions interètniques en un moment donat, sinó que rep també una articulació diacrònica: etnicitat com a reacció a una situació d'aculturació i pèrdua de continguts culturals, tal com és el cas de moltes minories ètniques actuals.

Aquest tipus d'etnicitat descrit per Gans és fàcilment observable a Sardenya. Qualsevol visitant de l'illa s'adonarà de la importància que a un cert nivell hom dóna a la cultura sarda de tall rural: es mantenen de manera ben conscient les festes tradicionals, es realça la rica tradició de la indumentària pagesa, es cuiden tradicions musicals o coreogràfiques com el cant dels *tenores*, la música de *launeddas* o *su ballu tundu*, etc. Però el vessant instrumental de l'etnicitat, tal com es manifesta a través del nacionalisme, és realment feble. L'etnicitat sarda, ara per ara, té una expressió ben migrada a nivell polític ja que els partits de caire nacio-

nalista tenen poc recolzament popular. Això es posa de manifest així mateix en la desídia institucional sarda pel que concerneix la conservació de la llengua pròpia, un element que, tal com ja va apreciar el propi Herder tot entenent la llengua com l'espina dorsal dels pobles, constitueix un element importantíssim per a qualsevol nacionalisme.

La paradoxa expressada per Georg Elwert de què la necessitat de la diferenciació ètnica es manté malgrat la contínuament creixent interdependència econòmica i social a nivell planetari dels estats, s'explica pel mateix caràcter primari de l'etnicitat. El sorgiment dels *revivals* de tipus ètnic no tan sols no són antitètics amb la mundialització, sinó que -en molt bona part- són àdhuc espornejats per aquests processos globalitzadors. La mundialització implica una uniformització a nivell estructural, però al mateix temps aquest fenomen constitueix un important generador de la diferenciació simbòlica. La mundialització fa que idees i productes siguin compartits per diferents societats arreu del planeta, però entre les estructures ideacionals que exporta també es troba precisament la necessitat de la diferència. Un reeixit cas de mundialització el constitueix, per exemple, el negoci del *fast food* a l'estil de les companyies *McDonald's* i similars. Però a Catalunya, a més d'aquests establiments de regust típicament nordamericà, també han sorgit negocis de restauració basats en components culinaris propis del país, entre els quals no hi manquen els entrepans de pa amb tomàquet, però que s'inspiren clarament en la mateixa filosofia i estètica dels establiments de *fast food* generalitzats arreu.

El folklorisme, entès com la revalorització del folklore un cop hom esdevingué conscient de la seva existència, constitueix encara un millor exemple a causa de la seva generalització per tot el planeta. Els shuar de l'*Amazonia* equatoriana, per exemple, fan els seus festivals de música tradicional, com també ho fan els japonesos o els sards. En tots aquests casos, quant al tipus de música que s'executa, ens cal parlar de productes musicals que han experimentat una descontextualització per tal de poder oferir-los a l'escenari a un públic àvid per conservar i fruit les seves peculiaritats ètniques. Entre les diferents produccions musicals o coreogràfiques dels shuar, dels japonesos o dels sards, difícilment trobarem coincidències formals. Però, estructuralment, i no a nivell del producte sinó de la seva actualització, poques diferències podrem observar entre aquests actes musicals: dins de la dimensió del folklorisme, tindran significacions, funcions i finalitats molt similars.

La mateixa idea de l'etiqueta musical de la *World Music* o *músiques del món* advoca per aquesta unitat: diferents formes musicals enteses com un mateix producte de consum, ço és, que obeeixen a unes mateixes expectatives de públic, a una mateixa infraestructura comer-

cial, a uns mateixos codis estètics. La globalització actual és portadora de molts missatges, i un d'aquests missatges és precisament aquell que exhorta a la diferència: tots han de ser iguals en el seu dret a la diferència. Evidentment, no es tracta de cap paradoxa pragmàtica en el sentit de Watzlawick: diferenciació a nivell expressiu; però uniformització a nivell estructural. Donat que entenem l'etnicitat d'un grup no com un conjunt d'elements culturals diferenciadors de natura objectiva, sinó com el producte conscient d'una negociació entre aquest grup i els seus veïns i amb la seva pròpia història, l'etnicitat -i els seus productes ètnicitaris- no estan pas renyits amb la mundialització.

El fenomen de l'actual globalització horra diferències, però no elimina la necessitat de l'articulació social. Una societat estructuralment cada vegada més integrada i cada vegada menys etnocràtica pot eliminar o almenys afeblir considerablement el vessant instrumental de l'etnicitat. La prova la trobem en l'etnicitat tal com és experimentada per moltes minories de societats políticament madures, és a dir amb marcs referencials polítics ben establerts, i en els quals el nivell de democràcia assolit no obstaculitza les manifestacions expressives de l'etnicitat. Penso, per exemple, en el cas de la minoria danesa a Alemanya o de la minoria frisona als Països Baixos. Aquestes minories creuen cada vegada menys en la idoneïtat dels camps de batalla i sovint ni tan sols els calen les urnes polítiques per defensar el seu dret a la diferència. Però són etnicitats àvides de càrrega expressiva i, per tant, important generadores de mobilitzacions culturals.

El procés de canvi que començaren a experimentar les manifestacions de l'etnicitat a partir de la modernització de la societat i la seva conseqüent racionalització té un cert paral·lel amb les formes de la vida religiosa. La secularització de la nostra societat comporta la transformació de la religió però no la seva desaparició. Allò que en un principi semblava que havia d'ésser antitètic a la idea religiosa: el pensament racional i científic, el triomf de la tecnocràcia, no ha erradicat en absolut aquest important component credencial de la societat. Avui el ciutadà de la societat occidental -mai tan lliure d'elecció com ara- té una paleta d'ofertes en el camp espiritual com mai no havia conegut; això també és fruit de la globalització. La societat occidental ha deixat d'ésser teocràtica, però bona part de la seva població no renuncia a la religió. També ara comença l'etnocràcia a perdre poder, però l'etnicitat, si més no en el seu vessant expressiu, continuarà essent una realitat. L'etnicitat és només un constructe destinat a organitzar part de la interacció humana: serveix per marcar diferències. Però les marca no per altra cosa sinó per la mateixa necessitat de la diferència. Si en el pla estructural de les societats modernes, aquestes diferències són cada vegada

menors, sembla lògic pensar que la reproducció social de la identitat es basi cada vegada més en la dimensió expressiva. En un món globalitzat, fomentar la continuïtat de les llengües minoritàries és decididament antieconòmic: no podran exercir mai les funcions primàries de la llengua -la comunicació- amb la mateixa eficiència que les grans llengües transnacionals. Els seus parlants han d'esdevenir, doncs, com a mínim, forçosament bilingües. Però el fet que aquestes llengües vegin minvades les seves possibilitats instrumentals no vol dir que no compleixin altres funcions que al capdevall són les que fan que aquestes actituds conservacionistes siguin pregonament racionals. Aquestes llengües són recursos expressius que permeten la reproducció de determinades identitats col·lectives.

Dins dels processos de mundialització actuals, és parla cada vegada més de la necessitat d'entendre les nostres societats des d'una perspectiva multiculturalista. El pensament bàsic que enclou aquest concepte és la idea o ideal de l'harmoniosa coexistència de grups culturalment o ètnicament diferenciats en una societat pluralista¹⁴. Però en contra d'allò que pugui semblar en un principi, la idea de multiculturalitat permet continuar amb la gran rellevància social de l'etnicitat dins del nostre món, reforçant d'aquesta manera allò que la modernitat tendeix a difuminar¹⁵. Si abans un grup ètnic era definit bàsicament per fronteres externes, ara observem l'establiment d'aquestes fronteres en el si mateix de la societat, com a darrera inevitable concessió per salvar la idea original. Mitjançant l'assimilació o percepció de l'alteritat cultural, la pròpia cultura guanya en significació i sobretot en legitimació social. "Els mecanismes específics de preservació es fan necessaris quan l'univers simbòlic s'ha convertit en un problema"¹⁶. I està clar que el procés de globalització i els nous espais pluriculturals que sorgeixen representen un important problema per a la nostra vella idea de cultura estable i ben definida: Amb l'invent del multiculturalisme es renuncia a que tot el país estigui representat per una única cultura, però d'altra banda, es defensa aferrissadament allò que es considera el propi llegat cultural i es garanteixen al mateix temps unes estructures de jerarquia basades en les diferents adscripcions "culturals" com és el que succeeix habitualment entre les categories d'*autòctons* i d'*immigrants*.

L'acusat procés de globalització que presenta el món actualment duu per una banda a una major integració en tots els àmbits de l'activitat humana com també, per reacció, a un sorgiment de reivindicacions etnicitàries que fàcilment cauen en el fonamentalisme. Tot nacionalisme, però, que s'atrinxeri en actituds fonamentalistes, té clarament a la llarga, la batalla perduda. El tipus d'irracionalitat que aquests fonamentalismes comporten de manera implícita i molts dels seus resultats

tangibles, com per exemple els brots de violència que sovint els acompanya, van clarament en contra del sistema de valors propi de la societat postindustrial. Actualment, en el món occidental, els nacionalismes de caire essencialista han perdut ja la poderosa empenta que tingueren al llarg del segle passat i que han conservat fins a bona part de l'actual, tot esdevenint fràgils constructes fàcils de criticar i de deconstruir, de manera que el seu prestigi social és cada cop més reduït. La idea "Un patriota, un idiota" que adesiara apareix pintada als murs d'algun carrer barceloní ja no és propietat tan sols de grups de caire llibertari, sinó que seria subscripta per capes cada vegada més extenses de la població. Els mots "patriota" i "patriotisme" estan ja clarament tocats per tot allò de negatiu que connota el nacionalisme de caire més essencialista.

Precisament, això és avui dia hàbilment aprofitat per aquells nacionalismes d'estat que encara es mantenen gràcies a la inqüestionabilitat de les fronteres administratives, per tal de debilitar els nacionalismes interiors que els fan nosa. Un exemple paradigmàtic el tenim a Catalunya amb les combatives actituds d'alguns representants del *Partido Popular*, partit polític d'àmbit estatal ben conegut pel seu compromís amb el nacionalisme espanyolista. Armats, però, dels arguments antinacionalistes forjats dins de l'actual pensament postmodernista i reforçats per la dramàtica experiència de la violència que s'ha viscut a Europa a causa d'alguns fonamentalismes ètnics, a aquests representants no els resulta pas massa difícil d'atacar de manera clarament oportunista els nacionalismes català i basc despertant al mateix temps una innegable aprovació social en la seva argumentació entre amplis sectors de l'estat espanyol.

Al marge, però, de les retòriques de la política, allò que és cert, és que avui dia no resulta massa difícil de qualificar el nacionalisme més convencional d'anacrònic i considerar-lo desfasat per a l'època que vivim. Les idees de "raça" i de "cultura", com a elements bàsics de l'etnicitat han representat històricament pilars fonamentals per als nacionalismes. La idea de "raça" es troba avui dia ja totalment desqualificada, i la idea de "cultura", com a marca ètnica implicant homogeneïtat i exclusivisme, i havent assimilat funcions socials no massa allunyades a les que abans s'havien atorgat a la idea de raça, trontolla. No només perquè l'antropologia creu cada cop menys en aquest tipus de cultura, o almenys ja no la veu forçosament com una tradició que cal salvar, sinó com un conjunt de codis i artefactes sempre susceptible de recombinació crítica i creativa¹⁷, sinó també perquè la pluriculturalitat, a més d'ensenyorir-se dels carrers de les ciutats europees també la tenim a dins mateix de casa a través dels nous mitjans de comunicació. El futur de qualsevol nacionalisme que es basi en aquestes premisses no pot és-

ser, doncs, més negre. El fracàs del nacionalisme norditalià de Bossi ho deixa ben clar. Els seus criteris economicistes tot presentant l'estat italià com la "Roma ladrona" podrien ésser un bon argument. Però el deix essencialista del seu nacionalisme manifestat per exemple en la seva actitud vers els immigrants i exemplificat, a més, a la perfecció, mitjançant els histriònics rituals escenificats amb motiu de la frustrada declaració d'independència de la Padania el dia 15 de setembre de 1996, fa que la seva oferta política sigui, realment, molt poc apreciada. El nacionalisme, com a opció política per als pobles sense estat, tindrà però raó d'ésser sempre que es conservin les actuals estructures etnocràtiques del planeta. Si prenem en consideració que bona part de la distribució del poder polític al món, i per tant de l'aprofitament dels recursos, té una configuració etnocràtica -estats que es consideren nacions- és lògic suposar que els conflictes que tot exercici de poder origina, molt sovint hagin d'ésser canalitzats mitjançant les reivindicacions nacionalistes. Si els nostres estats estessin legitimitzats per lleis divines, serien aleshores molt possiblement les religions les principals articuladores de la subversió política. Aquest no és però el nostre cas.

El nacionalisme té unes clares funcions socials. És un recurs cultural -entre molts d'altres- que permet aglutinar individus tot despertant el sentiment de solidaritat i afavorint el treball conjunt per dur endavant una empresa comuna. És un dels diversos recursos que la persona té al seu abast per sentir-se partícep d'una comunitat que va més enllà de la família, el clan o el villorri. És una força social dinamitzadora que pot ésser realment positiva sempre que se sàpiga mantenir completament al marge de fenòmens com el xovinisme i la xenofòbia amb les quals durant la història s'ha associat fàcilment.

Però l'èxit de qualsevol projecte social rau en el fet que sigui creïble per qui l'ha d'assumir, i el que és indubtable, és que els criteris als quals s'aferrava el nacionalisme en els seus primers moments han deixat d'ésser vàlids per al segle XXI. Avui dia, el futur de tot nacionalisme està condicionat per l'acceptació de la importància que té aquell concepte inventat no per erudits, sinó per empresaris japonesos: "globalise". És a dir, pensar globalment però actuar localment. Això vol dir també saber relativitzar el sistema axiològic que representa el nacionalisme, que lluny de voler absolutitzar la seva rellevància social, no se'l faci col·lidir amb valors que avui ens semblen també imprescindibles: el respecte a la vida, la solidaritat, el respecte al medi ambient, la justícia social, etc. El nacionalisme, d'acord amb allò que és precisament l'etnicitat, no hauria de sobrevalorar la importància de sentir-se partícep de la comunitat que crea, en detriment dels altres sentiments de comunitat de la població.

A nivell inferior, la persona es pot sentir partícep de la família, del

barri on viu, del municipi... A nivell superior, hi trobariem les comunitats definides per altres estructures administratives i sistemes culturals més amplis, per acabar sens dubte amb la idea de la humanitat, una idea cada vegada menys abstracta a causa precisament dels processos de mundialització actuals. El nacionalisme és desfasat quan creu en essències mítiques, és detestable quan implica mort i opressió, però pot ser indubtablement positiu quan ofereix un punt de referència que, conjuntament amb altres, ofereix a l'individu un marc adient per construir-se a si mateix i crear llaços de solidaritat que van més enllà de la família o dels clans: "Sense pertinença comunitària, sense sistema de valors, sense una llengua i una cultura específiques, l'individu no pot construir-se"¹⁸. Qualsevol nacionalisme amb un mínim de lucidesa ha de partir de la realitat social del moment històric que li toca viure. Però una cosa que també hauria de tenir sempre en compte és que la seva existència és indeslligable de la seva base constituent, l'etnicitat; i si l'etnicitat implica processos de negociació continuats, el nacionalisme no hauria d'oblidar, que d'una manera o altra, la nació cal també reinventar-la dia a dia.

Josep Martí i Pérez

Consell Superior d'Investigacions Científiques

NOTES

¹ Algunes de les idees incloses en aquest article foren exposades en la comunicació *Música i etnicitat: una introducció a la problemàtica presentada a les "Jornades Ibero-americanes d'Etnomusicologia. II Trobada d'etnomusicòlegs ibero-americanos"* (Barcelona 1995).

² G. ELWERT, "Nationalismus und Ethnizität. Über die Bildung von Wir-Gruppen", *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 41, 1989, pp. 440-441.

³ "El fenomen de la identitat humana, el seu sorgiment, els factors que la determinen, els seus canvis i pèrdua constitueix en el present un dels temes centrals de les humanitats." I. M. GREVERUS, *Kultur und Alltagswelt*, München 1978, p. 227.

⁴ Cfr. T. PARSONS, "Some Theoretical Considerations on the Nature and Trends of Change of Ethnicity", en R. E. HOLLOMAN i S. ARUTUNOV (eds.), *Perspectives on ethnicity*, The Hague/Paris, 1978, p. 53.

⁵ J. R. LLOBERA, *El Dios de la modernidad. El desarrollo del nacionalismo en Europa occidental*, Barcelona 1996.

⁶ Cfr. F. BARTH, *Los grupos étnicos y sus fronteras*, México D.F., 1976 (1a. ed. en anglès: 1970), pp. 10-11.

⁷ E. OBIEDINSKI, "Methodological Considerations in the Definition of Ethnicity", *Ethnicity*, 5, 1978, p. 213.

⁸ Cfr. F. BARTH, *op. cit.*, p. 15.

⁹ J. R. LOBERA, *op. cit.*, p. 123.

¹⁰ "[El concepte de] l'ètnicitat situacional es basa en l'observació que contextos particulars poden determinar quines identitats o lleialtats col·lectives de la persona són apropiades en un moment determinat." Citat a J. Y. OKAMURA, "Situational Ethnicity", *Ethnic and Racial Studies*, 4, 1981, p. 452.

¹¹ J. MARTÍ, "Ètnicitat, cultura i nacionalisme", *Revista de l'Alguer*, 7, 1996, p. 37.

¹² "Els símbols són efectius perquè són imprecisos". A. P. COHEN, *The Symbolic Construction of Community*, London/New York 1992 (1a. ed.: 1985), p. 21.

¹³ Cfr. H. J. GANS, "Symbolic ethnicity: the future of ethnics groups and cultures in America", *Ethnic and Racial Studies*, 2, 1979, pp. 1-20.

¹⁴ Cfr. E. CASIMORE, *Dictionary of race and ethnic relations*, London/New York 1994 (1a edició: 1984), p. 216.

¹⁵ Vegeu J. MARTÍ, *Are our multicultural musical practices a Trojan horse for Ethnocracy?*, comunicació presentada a "International Council for Traditional Music. 34. World Conference" (Nitra 1997), en curs de publicació.

¹⁶ P. L. BERGER i T. LUCKMANN, *La construcció social de la realitat*, Barcelona 1988 (1a. ed. en anglès: 1966), p. 151.

¹⁷ Vegeu J. CLIFFORD, *The Predicament of Culture*, Cambridge, Massachusetts i London 1988

¹⁸ J. DANIEL, "Notre ennemi, l'autre", *Le Nouvel Observateur*, 1420, 1992, p. 11.

BIBLIOGRAFIA:

F. BARTH, *Los grupos étnicos y sus fronteras*, México D.F., 1976 (1a. ed. en anglès: 1970)

P. L. BERGER, T. LUCKMANN, *La construcció social de la realitat*, Barcelona 1988 (1a. ed. en anglès: 1966)

E. CASIMORE, *Dictionary of race and ethnic relations*, London/New York 1994 (1a. edició: 1984)

J. CLIFFORD, *The Predicament of Culture*, Cambridge, Massachusetts i London 1988

A. P. COHEN, *The Symbolic Construction of Community*, London/New York 1992 (1a. ed.: 1985)

J. DANIEL, "Notre ennemi, l'autre", *Le Nouvel Observateur*, 1420, 1992, p. 11

G. EIWERT, "Nationalismus und Ethnizität. Über die Bildung von Wir-Gruppen", *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 41, 1989, pp. 440-464

H. J. GANS, "Symbolic ethnicity: the future of ethnics groups and cultures in America", *Ethnic and Racial Studies*, 2, 1979, pp. 1-20

I. M. GREVERUS, *Kultur und Alltagswelt*, München 1978

J. R. LOBERA, *El Dios de la modernidad. El desarrollo del nacionalismo en Europa occidental*, Barcelona 1996

J. MARTÍ, "Etnicitat, cultura i nacionalisme", *Revista de l'Alguer*, 7, 1996, pp. 27-40

ID., *Are our multicultural musical practices a Trojan horse for Ethnocracy?*, comunicació presentada a "International Council for Traditional Music. 34. World Conference" (Nitra 1997), en curs de publicació.

E. OBIEDINSKI, "Methodological Considerations in the Definition of Ethnicity", *Ethnicity*, 5, 1978, p. 213-228

J. Y. OKAMURA, "Situational Ethnicity", *Ethnic and Racial Studies*, 4, 1981, pp. 452-465

T. PARSONS, "Some Theoretical Considerations on the Nature and Trends of Change of Ethnicity", en R.E. Holloman i S. Arutiunov (eds.), *Perspectives on ethnicity*, The Hague/Paris, 1978, pp. 53-83